

Cualladó

*Fragments del
paisatge humà*

Collecció de l'IVAM

Cualladó

*Fragments del
paisatge humà*

Imatge / Imagen de portada:

París, 1962

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia de 1982
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de 1982
13,9 x 29,8 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Col·lecció de l'IVAM

Cualladó. *Fragments del paisatge humà*

En 1951, Gabriel Cualladó (Massanassa, 1925–Madrid, 2003) va començar a fotografiar la seua quotidianitat sense cap afany professional, simplement per a captar la vida familiar a partir del naixement del fill aquell mateix any. No obstant això, com diria Dorothea Lange, no és accidental que el fotògraf es faça fotògraf¹. Aquella primera aproximació *amateur* a la fotografia va desembocar en una relació molt activa amb la pràctica fotogràfica, la difusió i la participació en grups, associacions i revistes fonamentals per a entendre la història de la fotografia a l'Estat espanyol, fins a arribar a ser un gran fotògraf i col·leccionista de fotografia, reconegut per la seua labor artística amb el Premi Nacional de Fotografia en 1994.

El subtítol de l'exposició, *Fragments del paisatge humà*, està extret de l'article «Punto de vista», escrit per Cualladó en 1974 i que va aparèixer en la revista *Cuadernos de la Fotografía* (dirigida per Fernando Gordillo i que va estar en funcionament entre 1972 i 1974). Cualladó en va formar part del consell editorial junt amb altres fotògrafs, com ara Leonardo Cantero, Francisco Gómez, Gerardo Vielba o Pedro Pascual. Una de les funcions més atractives que Cualladó tenia en la revista era escriure articles, especialment ressenyes bibliogràfiques. Gràcies a la seua empresa de transports, Cualladó introduïa al nostre país llibres publicats fora d'Espanya, com ara el catàleg de *The Family of Man* (exposició essencial per a la història de la fotografia que es va fer en el MoMA de Nova York en 1955, i de la qual va extraure el concepte de «fragment del paisatge humà»). La seua biblioteca es va convertir en un punt de referència i de trobada de fotògrafs i fotògrafes per a conèixer què es feia i què s'escribia fora del context espanyol sobre fotografia, artistes i exposicions, cosa que va ajudar a modelar l'escena fotogràfica a l'Estat espanyol.

Cualladó és un dels fotògrafs més rellevant del context espanyol a l'hora d'abordar la representació de l'ésser humà. Les seues fotografies són diverses quant a estructura de la imatge, des de retrats «aïllacionistes»² fins a la multitud que inunda la imatge. Així mateix, hi ha retrats amb fons imperceptibles, creats per negres profunds i, en altres ocasions, visions precises i detallades dels contextos en els quals se situava la persona, que són una part essencial de la fotografia.

La mostra *Cualladó. Fragments del paisatge humà*, que s'organitza amb motiu de la Capitalitat Cultural a Bocairent, inclou una selecció de noranta fotografies de l'autor, agrupades per blocs temàtics, que mostren un recorregut pel seu treball –des dels començaments en els anys cinquanta fins als anys noranta– i donen una visió completa i diversa de la seua trajectòria. Alguns dels blocs o sèries els va crear el mateix Cualladó, d'altres s'han seleccionat mostrant temàtiques o tipologies d'imatges rellevants que han estructurat i construït la seua pràctica fotogràfica. Tots els grups es

1. Sontag, Susan: *Sobre la fotografia*. Barcelona: Debolsillo, 2010, p. 186.

2. Cualladó, Gabriel: «Punto de vista». *Cuadernos de Fotografía*, núm. 9, Madrid, 1974, pp. 8-9.

presenten en diàleg amb documentació dels arxius del Museu Nacional Centre d'Art Reina Sofia i de l'IVAM Institut Valencià d'Art Modern, que contextualitza i amplia la visió i el treball del fotògraf valencià.

L'exposició, adaptada a l'espai i dividida en tres plantes, comença amb una primera sala centrada en la figura humana, amb fotografies que mostren la importància del retrat i de l'ésser humà en les imatges de Cualladó. El seu treball és un exemple de la fotografia humanista que va començar a fer-se a escala internacional en els anys trenta i que ell va anar coneixent mentre desenvolupava el seu corpus artístic, tal com detallà en els seus escrits. Molts dels quals estan inclosos en la documentació de la mostra i ens permeten conèixer la manera que tenia de fer a través de l'anàlisi del treball d'altres fotògrafs i fotògrafes.

Entre les primeres peces que trobem en la primera sala destaca la seua fotografia favorita, *Gitanilla* (Gitaneta, 1978), com a exemple perfecte del que és un retrat per a ell; hi atorga al context un valor primordial per a aprofundir en la representació de la persona fotografiada. Junt amb la dita imatge, en ressalten d'altres de les primeres que va fer en els anys cinquanta, com ara *Vieja sentada en la estación de Atocha* (Vella en l'estació d'Atocha 1957) o *Hombre con sombrero* (Home amb barret, c. 1956), i també la famosa fotografia de l'anuari d'AFAL (Asociación Fotográfica Almeriense) de 1958, *Niña* (Xiqueta, 1957), entre altres.

La presència i l'absència són dos temes que recorren el treball de Cualladó. Mostra maneres d'estar en el món, com el retrat imponent de *Gerardo Vielba* (1979) en la Real Sociedad Fotográfica de Madrid, o transforma l'absència en una estratègia per a mostrar la magnitud de l'existència i de la pèrdua, com en els retrats dels seus pares que va fer en les dècades dels seixanta i setanta a Massanassa. La família va ser el motor amb el qual mamprén la pràctica fotogràfica i romandrà com a motiu en la seua llarga trajectòria. Els fills i altra família, o els estius a Astúries i València, es van convertir en un àlbum familiar hui públic i àmpliament conegut. N'és un exemple la fotografia *Nena con manzana en la mano* (Nena amb poma en la mà, 1957), composta d'un joc de tonalitats negres molt característic del seu treball.

En el pis primer es mostren un conjunt de fotografies extretes de les sèries *Real Sociedad Fotográfica* (c. 1979-1982), *Cervecería Alemana* (1969) i *París* (1962). Unes agrupacions que ajuden a fer visible el procés de treball de Cualladó en la composició de les sèries. Treballava durant anys per a constituir-ne diverses, de sèries, encara que fora amb fotografies fetes en un any determinat. Recuperava el negatiu i tornava a fer-ne una positivació -que la majoria de vegades feia ell directament-, amb la qual s'obtenia un nou objecte. La nova fotografia tenia, ben sovint, lleugeres variacions: la tonalitat, l'enquadrament (per l'omissió d'alguna part) o imprevistos que sorgien en el procés de revelar.

Les fotografies seleccionades per a l'exposició de la sèrie *Real Sociedad Fotográfica* (c. 1979-1982) són les còpies que va fer Cualladó cap a la segona mitat dels anys huitanta, a diferència de les positivades en 1982 per a l'exposició individual amb

motiu de la «Primavera de la Fotografía», en el Centre Internacional de Fotografia de Barcelona, i en Spectrum Canon, a Saragossa. En la selecció es mostren imatges que trià el fotògraf a manera de simetries complexes, com a joc d'espills o dualitats. No obstant això, també hi ha fotografies que inclouen dins imatges d'altres fotògrafs, com el pòster de Dorothea Lange (una de les obres més conegudes de la fotografia documental americana dels anys trenta) o les imatges penjades en una pissarra, dins d'una fotografia de grup. Cal destacar, entre les fotografies que fan referència a la cosa fotogràfica, el seu autoretrat, en el qual s'evidencia l'acte de fer la foto en fer visible la càmera.

La Cervecería Alemana de Madrid, on anaven en acabar les reunions de la Real Sociedad Fotográfica, és un lloc que arreplega una part de les filies de Cualladó a l'hora de crear el seu imaginari. En la xicoteta selecció de la sèrie *Cervecería Alemana* (1960), presentada també en l'exposició, es poden veure detalls de mans, cadires buides, retrats grupals aparentment arbitraris, sense poses preparades, i el retrat d'un home -el cambrer de la cerveseria- en el lloc de faena; imatges amb els contrastos característics de negres, grisos i alguna llampada blanca, a més d'elements desenfocats.

La sèrie *París* (1962) és un dels treballs que li permet eixir a fotografiar fora de la seua quotidianitat. En 1962, a Gabriel Cualladó i deu fotògrafs espanyols més els van convidar els serveis oficials de turisme francès per a fer una campanya turística i mostrar un altre París³. El projecte es va exposar a Madrid en la galeria d'art Biosca, en 1962, amb unes crítiques en la premsa de l'època que descrivien el projecte com un documental «para lo bello y para lo feo, que también puede encerrar belleza a fuerza de humano testimonio»⁴ (per allò bell i per allò lleig, que també pot tancar bellesa a força d'humà testimoniatge). Les imatges de Cualladó no mostren la Torre Eiffel o l'Arc del Triomf; el fotògraf recorre diversos racons de París com ara el mercat d'abastiment Les Halles, on fa unes fotografies que revelen els cossos dels animals degollats, la roba ensanguinada dels treballadors i els seus rostres ben expressius. En el projecte, Cualladó visibilitza el contrast social entre el París que es troba als carrers i altres llocs més amagats. I ho fa a través de la gent i de cada element que compon cada imatge.

La planta tercera de l'edifici està dedicada completament a fotografies que Cualladó va fer en territori valencià. N'hi ha que són encàrrecs fotogràfics, com *L'Albufera. Visió tangencial*⁵ (1985), dins de les II Jornades Fotogràfiques

3. Fotògrafs que hi van participar: Andrés Basté, Leonardo Cantero, Joan Colom, Juan Cubaró, Gabriel Cualladó, Eugenio Forcano, Paco Gómez, Ramon Masats, Oriol Maspons, Xavier Miserachs i Francisco Ontañón.
4. Cabezas, Juan Antonio: «París visto por once fotógrafos españoles». *España Semanal*, Madrid, 30 de desembre de 1962, p. 3.
5. Fotògrafes i fotògrafs inclosos en el projecte comissariat per Pep Benlloch i Josep Vicent Monzó: Derek Bennett, Diana Blok, Gabriel Cualladó, Vicente del Amo, Joan Fontcuberta, John Goto, Andreas Müller-Pohle, Rafael Navarro, Paulo Nozolino, Humberto Rivas i Philippe Salaün i Manuel Ubeda.

a València, o *Paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor*⁶ (1990). Tots dos projectes van ser encàrrecs a diferents fotògrafes i fotògrafs des de les institucions públiques valencianes (com la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, l'IVAM o l'Ajuntament de Gandia).

Els dos projectes, *L'Albufera. Visió tangencial* i *Paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor*, els conformen deu fotografies cada un. En la mostra hem decidit incloure no només les fotografies que van formar part del projecte final que va seleccionar el fotògraf, sinó que també s'han incorporat algunes de les escenes que Cualladó va fer mentre feia eixos treballs, però que, segons criteri seu, van quedar fora en el compendi final que va triar. Mostrar junts els projectes i les imatges «descartades» ens permet fer una lectura que ultrapassa tots dos treballs, els amplia i visibilitza d'una manera més evident la pràctica fotogràfica de Cualladó. Hi podem intuir o conèixer els valors que va aplicar el fotògraf en el procés de construcció de la imatge com a element individual, i també els criteris de selecció usats per a compondre un projecte global format de diverses fotografies.

En el projecte *L'Albufera. Visió tangencial*, una de les imatges descartades crida molt l'atenció. Es tracta d'un grup de persones posant d'una manera informal, mirant a la càmera i somrient. No és habitual trobar eixe tipus d'imatges en la fotografia de Cualladó: solen ser grups de persones que són fotografiades sense parar atenció a la càmera, perquè estan fent altres coses (com en les reunions de la Real Sociedad Fotográfica), o grups de persones que se solapen en espais públics, com mostren clarament algunes de les fotografies fetes a París. Per a la investigació de la seua obra és interessant i necessari conèixer i identificar les tipologies d'imatge que Cualladó creava, perquè una excepció -com la identificada en les imatges descartades de *L'Albufera*- ajuda a entendre el seu posicionament enfront dels retrats grupals. Un posicionament molt distant en comparació amb la manera que té d'afrontar els retrats individuals, que eren molt més estàtics i molt centrats en una única figura protagonista.

En el projecte dedicat a *L'Albufera*, Cualladó fa tres retrats a Joan Fuster, però només n'inclou un en la selecció final, i en deixa entre les imatges descartades un altre de ben suggestiu i enigmàtic. Un Fuster pensatiu, que pareix fins i tot cansat. Una imatge que contrasta amb la triada, en la qual una mà afirmativa i directa és la que capta el fotògraf, qui a més decideix tallar la part superior del cap de Fuster. Els enquadraments, i les decisions de tallar una imatge, són molt audaces: deixa fora elements que trenquen amb la narrativa clàssica. Com l'exemple de Fuster n'hi ha uns quants en la mostra. Un n'és la fotografia *Clemente con triciclo* (Clemente amb tricicle, 1958). Entre les dos hi ha una gran diferència temporal, dels anys cinquanta als huitanta, però les maneres de fer s'hi mantenen constants. El fet de retallar-ne una part en una fotografia i altra fa dur la mirada a un lloc precís de la imatge. En

6. Fotògrafes i fotògrafs seleccionats per al projecte comissariat per Josep Vicent Monzó: Gabriel Cualladó, Manel Esclusa, Joan Fontcuberta, Cristina García Roderó, Manolo Laguillo i América Sánchez.

la fotografia de *Clemente con triciclo*, les tres persones del fons estan pràcticament eliminades: els caps, tallats, i el protagonisme, per a la figura de Clemente.

La finalitat principal de *Paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor* (1990), segons Cualladó va explicar en el catàleg de la mostra, era «consegir un petit apunt antropològic de les gents que viuen en les mateixes terres de Joanot Martorell»⁷. Les deu fotografies arrepleguen, en paraules del fotògraf, «la intimitat de cases particulars, en petits tallers o indústries, en les feines del camp [...]»⁸. Cualladó justifica amb eixes paraules la selecció final d'una manera evident i deixant fora, entre altres, dos retrats que no mostraven eixa realitat tan costumista que s'ha vinculat amb la identitat del poble i les terres valencianes, com *Autor del grupo de teatro «La Plutja» de Gandia* (Autor del grup de teatre «La Plutja» de Gandia) o *Sin título (retrato)* (Sense títol [retrat]). Al seu torn, en la dita sèrie destaca la divisió que fa entre l'espai domèstic que habiten dones i l'espai de l'horta i laboral que ocupen els hòmens, una tàctica que també fa servir anteriorment en *L'Albufera. Visió tangencial*.

A més de celebrar la Capitalitat Cultural a Bocairent, l'exposició mostra un dels objectius fundacionals de l'IVAM: el caràcter que té d'institut. L'IVAM és una institució que va més enllà d'allò museístic entés com a lloc que custodia una col·lecció; és un espai en on la investigació sobre els seus fons és un eix primordial de l'activitat que s'hi du a terme. La present mostra exposa una part del treball de recerca sobre l'obra de Cualladó, de la qual la col·lecció de l'IVAM té vora cinc-centes fotografies, des de diferents perspectives: la comissarial, la tècnica, la conservació-restauració i l'accessibilitat. Per a fer-la realitat, l'IVAM ha comptat amb l'assessorament de Pablo Ruiz, especialista en tècnica i catalogació fotogràfica. Treballs que no són tan visibles, però que formen part del dia a dia de la institució, i que permeten el trànsit del passat al present, pensant en el futur de les nostres institucions culturals.

Sandra Moros
comissària - conservadora de l'IVAM

7. Cualladó, Gabriel: «Gabriel Cualladó», en *Els paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor*. Ajuntament de Gandia i IVAM Institut Valencià d'Art Modern, València, 1990, p. 17.

8. *Ibidem*, p. 17.

Niña (Xiqueta)
Massanassa, València, 1957

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
26,2 x 20,5 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Gerardo Vielba
Sèrie/Serie *Real Sociedad Fotográfica*
Madrid, 1979

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia de 1995
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de 1995
45,7 x 31 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Clemente con triciclo (Clemente amb tricicle)
1958

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
15,3 x 27,3 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat

Mi madre (Ma mare)
Massanassa, València, 1974

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia de 1995
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de 1995
43 x 28 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Hija de Jesús (Filla de Jesús)
Guexes, Astúries (Asturias), 1963

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
39 x 60 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

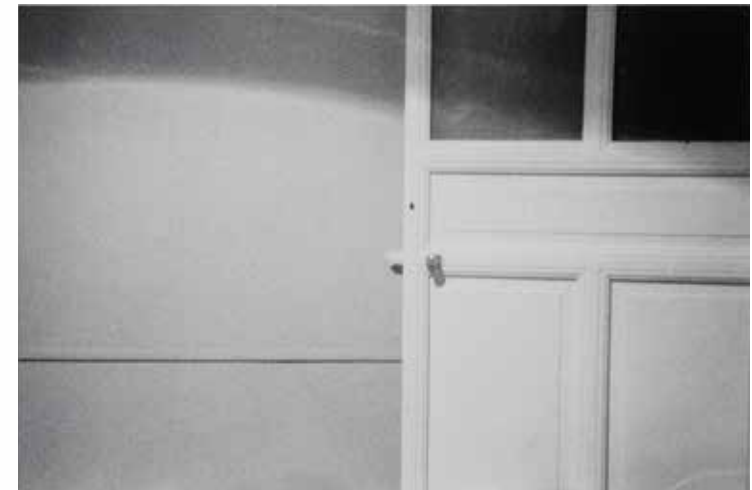

Real Sociedad Fotográfica
Madrid, c. 1979-1982

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia moderna anterior a 1989
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia moderna anterior a 1989
20,3 x 13,4 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Real Sociedad Fotográfica
Madrid, c. 1979-1982

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia moderna anterior a 1989
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia moderna anterior a 1989
13,5 x 20,2 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Real Sociedad Fotográfica
Madrid, c. 1979-1982

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia moderna anterior a 1989
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia moderna anterior a 1989
17,5 x 24,3 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Cervecería Alemana
Madrid, 1960

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia de 1982
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de 1982
23 x 14,7 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Cervecería Alemana
Madrid, 1960

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia moderna anterior a 1989
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia moderna anterior a 1989
17,2 x 26,6 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Cervecería Alemana
Madrid, 1960

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia moderna anterior a 1989
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia moderna anterior a 1989
18 x 26,8 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Niños jugando (Xiquets jugant)
París, 1982

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia de 1982
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de 1982
17,3 x 26,8 cm

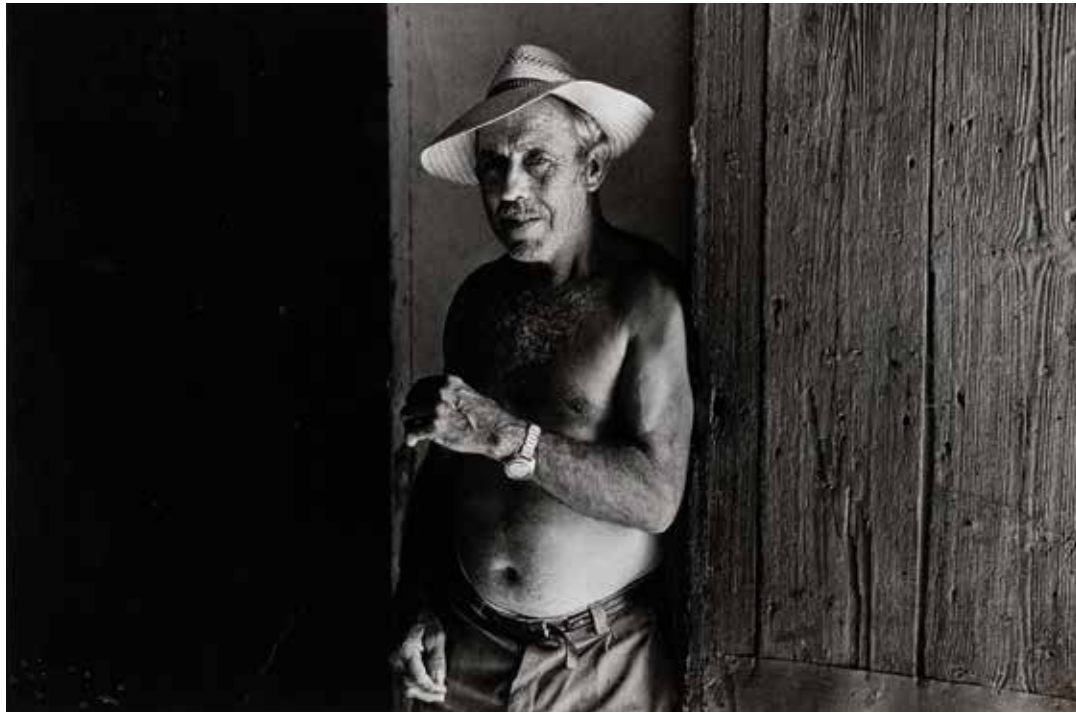
IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Les Halles
París, 1962

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia de 1982
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de 1982
24,5 x 37 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Sin título (Sense títol)
Sèrie/Serie *L'Albufera. Visió tangencial*
II Jornades Fotogràfiques a València, 1985

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografia a las sales de plata sobre papel, copia de época
18,4 x 27,4 cm

Sin título (Sense títol)
Sèrie/Serie *L'Albufera. Visió tangencial*
II Jornades Fotogràfiques a València, 1985

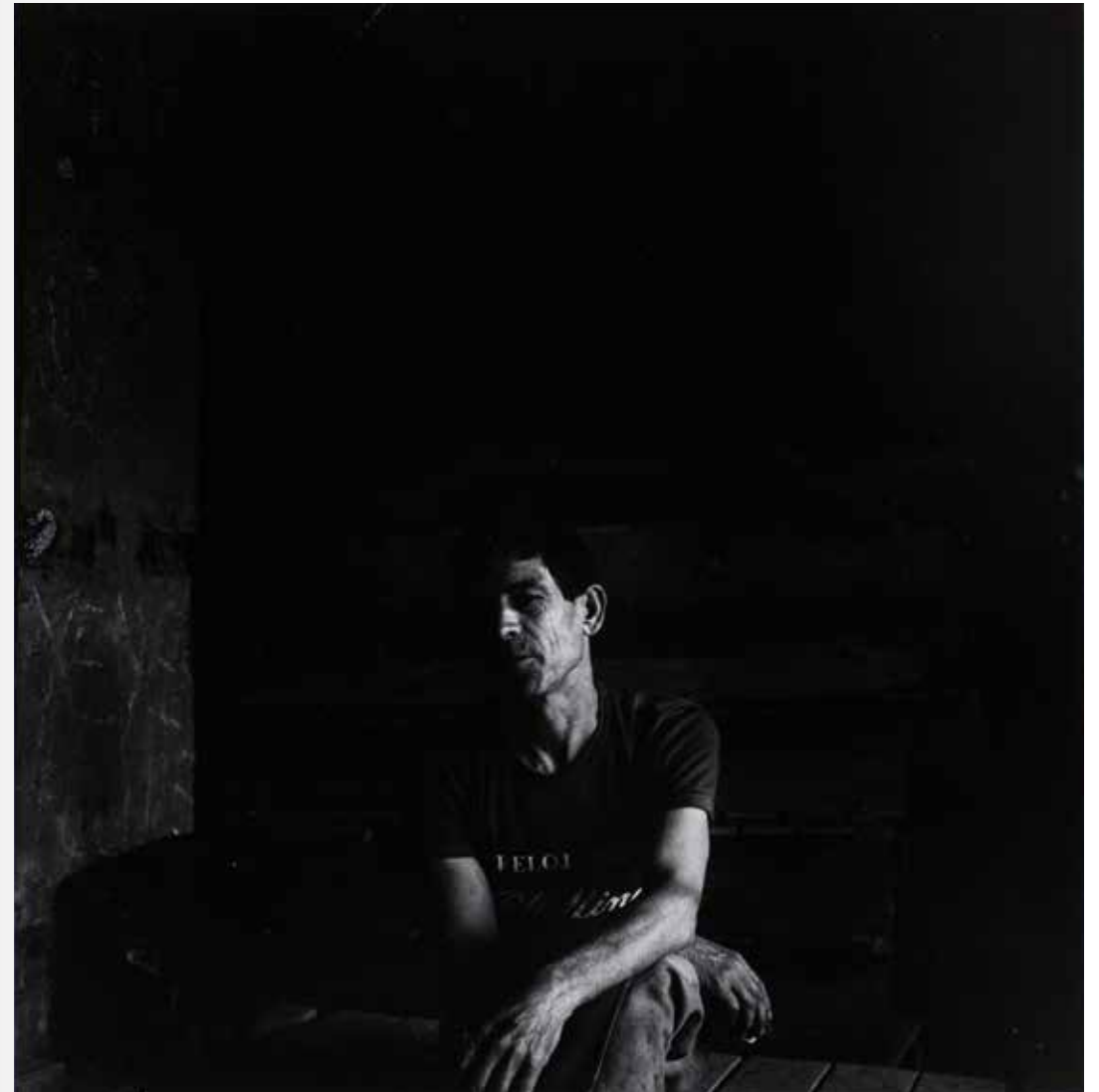
Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografia a las sales de plata sobre papel, copia de época
22,2 x 22,1 cm

Retrato de Joan Fuster (Retrat de Joan Fuster)
L'Albufera, València, 1985

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
13,4 x 15,8 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Sin título (retrato) (Sense títol [retrat])
Sèrie/Serie *Gandía i la Safor*, 1990

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
26,5 x 25,8 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Pescador en el port de Gandia (Pescador en el puerto de Gandia)
Projecte/Proyecto *Els paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor*, 1990

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
20,4 x 31,3 cm

Interior de casa de Oliva (Interior de casa d'Oliva)
Sèrie/Serie *Gandia i la Safor*, 1990

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
29,4 x 16,5 cm

Mi hija con Sofia (La meua filla amb Sofia)
El Saler, València, 1993

Fotografia a les sals de plata sobre paper, còpia d'època
Fotografía a las sales de plata sobre papel, copia de época
30 x 45,5 cm

IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat
Donació de l'artista

Cualladó

*Fragmentos del
paisaje humano*

Colección del IVAM

Cualladó. *Fragmentos del paisaje humano*

En 1951, Gabriel Cualladó (Massanassa, Valencia, 1925–Madrid, 2003) empezó a fotografiar su cotidianidad sin ningún afán profesional, simplemente para captar la vida de su familia a partir del nacimiento de su hijo ese mismo año. Sin embargo, como diría Dorothea Lange, «no es accidental que el fotógrafo se meta a fotógrafo»¹. Esta primera aproximación *amateur* a la fotografía desembocó en una relación muy activa con la práctica fotográfica, la difusión y la participación en grupos, asociaciones y revistas fundamentales para entender la historia de la fotografía en el Estado español, hasta llegar a ser un gran fotógrafo y coleccionista de fotografía, reconocido por su labor artística con el Premio Nacional de Fotografía en 1994.

El subtítulo de esta exposición, *Fragmentos del paisaje humano*, está extraído del artículo «Punto de vista», escrito por Cualladó en 1974 e incluido en la revista *Cuadernos de la Fotografía* (dirigida por Fernando Gordillo y que estuvo en funcionamiento entre 1972 y 1974). Cualladó formó parte del consejo editorial de esta revista junto con otros fotógrafos como Leonardo Cantero, Francisco Gómez, Gerardo Vielba o Pedro Pascual. Una de las funciones más atractivas que Cualladó tenía en esta revista era escribir algunos artículos, especialmente reseñas bibliográficas. Gracias a su empresa de transportes, Cualladó introducía en nuestro país algunos libros publicados fuera de España como, por ejemplo, el catálogo de *The Family of Man* (exposición esencial para la historia de la fotografía, celebrada en el MoMA de Nueva York en 1955 y de la que extrajo el concepto de «fragmento del paisaje humano»). Su biblioteca se convirtió en un punto de referencia y encuentro de fotógrafos y fotógrafas para conocer qué se hacía y escribía fuera del contexto español sobre fotografía, artistas y exposiciones, lo que ayudó a modelar la escena fotográfica en el Estado español.

Cualladó es uno de los fotógrafos más relevante del contexto español a la hora de abordar la representación del ser humano. Sus fotografías son múltiples en cuanto a estructura de la imagen, desde retratos «aislacionistas»² hasta la multitud inundando la imagen. Asimismo, existen algunos retratos con fondos imperceptibles, creados por negros profundos y, en otras ocasiones, visiones precisas y detalladas de los contextos en los que se situaba la persona, constituyendo una parte esencial de la fotografía.

La muestra *Cualladó. Fragmentos del paisaje humano*, que se organiza con motivo de la celebración de la Capitalidad Cultural en Bogairent, recoge una selección de noventa fotografías de este autor, agrupadas por bloques temáticos y que muestran un recorrido por su trabajo –desde sus inicios en los años cincuenta hasta los años noventa–, dando una visión completa y diversa de su trayectoria.

1. Sontag, Susan: *Sobre la fotografía*. Debolsillo, Barcelona, 2010, p. 186.

2. Cualladó, Gabriel: «Punto de vista». *Cuadernos de Fotografía*, n.º 9, Madrid, 1974, pp. 8-9.

Algunos de estos bloques o series fueron creados por el propio Cualladó, otros se han seleccionado mostrando temáticas o tipologías de imágenes relevantes que han estructurado y construido su práctica fotográfica. Todos los grupos se presentan en diálogo con documentación perteneciente a los archivos del Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía y del IVAM Institut Valencià d'Art Modern, que contextualiza y amplía la visión y el trabajo del fotógrafo valenciano.

La exposición, adaptada al espacio y dividida en tres plantas, comienza con una primera sala centrada en la figura humana, con fotografías que muestran la importancia del retrato y del ser humano en las fotografías de Cualladó. Su trabajo es un ejemplo de la fotografía humanista que empezó a desarrollarse a nivel internacional en los años treinta y que él iba conociendo mientras desarrollaba su corpus artístico, tal y como detallaba en sus escritos. Muchos de estos escritos están incluidos en la documentación de la muestra y nos permiten conocer su forma de hacer a través del análisis del trabajo de otros fotógrafos o fotógrafas.

Entre las primeras piezas que nos encontramos en la primera sala destaca su fotografía favorita, *Gitanilla* (1978), como ejemplo perfecto de lo que es un retrato para él, otorgando al contexto un valor primordial para ahondar en la representación de la persona fotografiada. Junto a esta fotografía resaltan otras de sus primeras tomas de los años cincuenta, como *Vieja sentada en la estación de Atocha* (1957) u *Hombre con sombrero* (ca. 1956), así como la famosa fotografía del anuario de AFAL (Asociación Fotográfica Almeriense) de 1958, *Niña* (1957), entre otras.

La presencia y la ausencia son dos temas que recorren el trabajo de Cualladó. Muestra modos de estar en el mundo, como el imponente retrato de *Gerardo Vielba* (1979) en la Real Sociedad Fotográfica de Madrid, o convierte la ausencia en una estrategia para mostrar la magnitud de la existencia y de la pérdida, como en los retratos de sus padres que realizó en las décadas de los sesenta y setenta en Massanassa. La familia fue el motor con el que inicia su práctica fotográfica y permanecerá como motivo en su larga trayectoria. Sus hijos y demás familia o sus veranos en Asturias y Valencia se convirtieron en un álbum de familia hoy público y sobradamente conocido. Ejemplo de ello es la fotografía *Nena con manzana en la mano* (1957), compuesta por un juego de tonalidades negras muy característico de su trabajo.

En el primer piso se muestra un conjunto de fotografías extraídas de sus series *Real Sociedad Fotográfica* (ca. 1979-1982), *Cervecería Alemana* (1969) y *París* (1962). Estas agrupaciones ayudan a visibilizar el proceso de trabajo de Cualladó en la composición de sus series. Trabajaba durante años en constituir diversas series, aunque fuera con fotografías tomadas en un año determinado. Recuperaba el negativo y volvía a realizar un positivado –que en la mayoría de las ocasiones hacía él directamente–, con el que se obtenía un nuevo objeto. Esta nueva fotografía tenía, en muchas ocasiones, ligeras variaciones: la tonalidad, el encuadre (por la omisión de algunas partes) o imprevistos que surgían en el proceso de revelado.

Las fotografías seleccionadas para esta exposición de la serie *Real Sociedad Fotográfica* (ca. 1979-1982) son las copias realizadas por Cualladó hacia la segunda mitad de los años ochenta, a diferencia de las positivadas en 1982 para su exposición individual con motivo de la «Primavera de la Fotografía», en el Centro Internacional de Fotografía de Barcelona, y en Spectrum Canon, en Zaragoza. En la selección se muestran imágenes elegidas por el fotógrafo a modo de simetrías complejas, como juego de espejos o dualidades. Sin embargo, también hay fotografías que incluyen imágenes de otros fotógrafos en su interior, como el póster de Dorothea Lange (una de las obras más conocidas de la fotografía documental americana de los años treinta) o las imágenes colgadas en una pizarra, dentro de una fotografía de grupo. Cabe destacar, entre estas fotografías que se refieren a lo fotográfico, su autorretrato, en el que se evidencia el acto de la toma de la foto haciendo visible la cámara.

La Cervecería Alemana de Madrid, donde acudían después de las reuniones de la Real Sociedad Fotográfica, es un lugar que recoge una parte de las filias de Cualladó a la hora de crear su imaginario. En la pequeña selección de la serie *Cervecería Alemana* (1960) presentada también en la exposición, se pueden ver detalles de manos, sillas vacías, retratos grupales aparentemente arbitrarios, sin poses preparadas, y el retrato de un hombre –el camarero de la cervecería– en su lugar de trabajo: imágenes con sus característicos contrastes de negros, grises y algún destello blanco, además de elementos desenfocados.

La serie *París* (1962) es uno de los trabajos que le permite salir a fotografiar fuera de su cotidianidad. En 1962, Gabriel Cualladó y otros diez fotógrafos españoles fueron invitados por los Servicios Oficiales de Turismo Francés para hacer una campaña turística y mostrar otro París³. Este proyecto se expuso en Madrid en la galería de arte Biosca, en 1962, con unas críticas en la prensa de aquella época que describían el proyecto como un documental «para lo bello y para lo feo, que también puede encerrar belleza a fuerza de humano testimonio»⁴. Las imágenes de Cualladó no muestran la Torre Eiffel o el Arco del Triunfo: el fotógrafo recorre diversos rincones de París como el mercado de abastos Les Halles, donde toma unas fotografías que desvelan los cuerpos de los animales degollados, la ropa de los trabajadores ensangrentadas y sus expresivos rostros. En este proyecto, Cualladó visibiliza el contraste social entre el París que se encuentra en las calles y otros lugares más escondidos. Y lo hace a través de sus gentes y de cada elemento que compone cada imagen.

La tercera planta del edificio está dedicada completamente a fotografías que Cualladó tomó en la Comunitat Valenciana. Algunas de ellas son encargos

3. Fotógrafos participantes en el proyecto: Andrés Basté, Leonardo Cantero, Joan Colom, Juan Cubaró, Gabriel Cualladó, Eugenio Forcano, Paco Gómez, Ramon Masats, Oriol Maspons, Xavier Miserachs, Francisco Ontañón.

4. Cabezas, Juan Antonio: «París visto por once fotógrafos españoles». *España Semanal*, Madrid, 30 de diciembre de 1962, p. 3.

fotográficos, como *L'Albufera. Visió tangencial*⁵ (La Albufera. Visión tangencial, 1985), incluido en las II Jornades Fotogràfiques a València (II Jornadas Fotográficas en València), o *Paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor*⁶ (Paisajes de Joanot Martorell. Gandía y la Safor, 1990). Ambos proyectos eran encargos a diferentes fotógrafas y fotógrafos desde las instituciones públicas valencianas (como la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, el IVAM o el Ajuntament de Gandia).

Los dos proyectos, *L'Albufera. Visió tangencial* y *Paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor*, están formados por diez fotografías cada uno. En esta muestra hemos decidido incluir no solo las fotografías que formaron parte del proyecto final seleccionadas por el fotógrafo, sino que también se han incorporado algunas de las escenas que Cualladó tomó mientras realizaba estos trabajos pero que, según su criterio, quedaron fuera en su compendio final. Mostrar juntos los proyectos y sus «descartes» nos permite realizar una lectura que trasciende ambos trabajos, ampliándolos y visibilizando de una manera más evidente la práctica fotográfica de Cualladó. Podemos intuir o conocer los valores aplicados por el fotógrafo en el proceso de construcción de la imagen como elemento individual, así como los criterios de selección empleados para componer un proyecto global formado por varias fotografías.

En el proyecto *L'Albufera. Visió tangencial*, uno de los descartes llama la atención poderosamente. Se trata de un grupo de personas posando de una manera informal, mirando a la cámara y sonriendo. No es habitual encontrar este tipo de imágenes en la fotografía de Cualladó: suelen ser grupos de personas que están siendo fotografiadas sin prestar atención a la cámara, porque están haciendo otras tareas, (como en las reuniones de la Real Sociedad Fotográfica), o grupos de personas que se solapan en espacios públicos, como muestran claramente algunas de sus fotografías tomadas en París. Para la investigación de su obra es interesante y necesario conocer e identificar las tipologías de imágenes que Cualladó creaba, porque una excepción –como la identificada en los descartes de la Albufera– ayuda a entender su posicionamiento frente a los retratos grupales. Un posicionamiento muy distante en comparación con su modo de enfrentarse a los retratos individuales, que eran mucho más estáticos y muy centrados en una única figura protagonista.

En el proyecto dedicado a la Albufera, Cualladó toma tres retratos a Joan Fuster, pero solo incluyó uno en la selección final, dejando entre los descartes otro retrato muy sugestivo y enigmático. Un Fuster pensativo, parece incluso cansado. Una imagen que contrasta con la elegida, en la que una mano afirmativa y directa es captada por el fotógrafo, quien además decide cortar la parte superior de la cabeza de Fuster. Sus encuadres, así como sus decisiones de cortar una imagen, son muy audaces: deja fuera elementos que rompen con la narrativa clásica. Como el

5. Fotógrafas y fotógrafos incluidos en el proyecto: Derek Bennett, Diana Blok, Gabriel Cualladó, Vicente del Amo, Joan Fontcuberta, John Goto, Andreas Müller-Pohle, Rafael Navarro, Paulo Nozolino, Humberto Rivas, Philippe Salaün y Manuel Úbeda.

6. Fotógrafas y fotógrafos seleccionados para el proyecto: Gabriel Cualladó, Manel Esclusa, Joan Fontcuberta, Cristina García Roderó, Manolo Laguillo y América Sánchez.

ejemplo de Fuster hay varios en la muestra. Uno de ellos es la fotografía *Clemente con triciclo* (1958). Entre ambas existe una gran diferencia temporal, desde los años cincuenta a los ochenta, pero sus modos de hacer se han mantenido constantes. El uso del recorte de una parte de la imagen en ambas fotografías dirige la mirada a un lugar preciso de la imagen. En la fotografía de *Clemente con triciclo*, las tres personas del fondo han sido prácticamente eliminadas: sus cabezas han sido cortadas y el protagonismo es adquirido por la figura de Clemente.

El fin principal de *Paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor* (1990), según Cualladó explicó en el catálogo de la muestra era «conseguir un pequeño apunte antropológico de las gentes que viven en las mismas tierras»⁷. Las diez fotografías recogen, en palabras del fotógrafo, «la intimidad de casas particulares, en pequeños talleres o industrias, en los trabajos del campo»⁸. Cualladó justifica con estas palabras su selección final de una manera evidente y dejando fuera, entre otros, dos retratos que no mostraban esa realidad tan costumbrista que se ha vinculado con la identidad del pueblo y las tierras valencianas, como *Autor del grupo de teatro «La Plutja» de Gandia* o *Sin título (retrato)*. A su vez, en esta serie destaca la división que hace entre el espacio doméstico habitado por mujeres y el espacio de la huerta y laboral ocupado por los hombres, una táctica que repite anteriormente en *L'Albufera. Visió tangencial*.

Además de celebrar la Capitalidad Cultural en Bocairent, esta exposición muestra uno de los objetivos fundacionales del IVAM: su carácter de instituto. El IVAM es una institución que va más allá de lo museístico entendido como lugar que custodia una colección, es un espacio en el que la investigación sobre sus fondos es un eje primordial de su actividad. Esta muestra presenta una parte del trabajo de investigación que se está llevando a cabo sobre la obra de Cualladó, de la que la colección del IVAM posee casi 500 fotografías, desde diferentes perspectivas: la curatorial, la técnica, la conservación-restauración y la accesibilidad. Para ello, el IVAM ha contado con el asesoramiento de Pablo Ruiz, especialista en técnica y catalogación fotográfica. Estos trabajos, que no son tan visibles pero que forman parte del día a día de la institución, permiten el tránsito desde el pasado al presente, pensando en el futuro de nuestras instituciones culturales.

Sandra Moros
comisaria - conservadora del IVAM

7. Cualladó, Gabriel: «Gabriel Cualladó», en *Els paisatges de Joanot Martorell. Gandia i la Safor*. Ajuntament de Gandia y IVAM Institut Valencià d'Art Modern, Generalitat, València, 1990, p. 17.

8. *Ibidem*, p.17

CONSELL RECTOR DE L'IVAM

President

Vicent Marzá i Ibañez
Conseller d'Educació, Cultura i Esport

Vicepresidenta

Raquel Tamarit i Iranzo
Secretària Autònoma de Cultura i Esport

Secretària

Livia Pérez Castelló

Vocals nats

Nuria Enguita
Carmen Amoraga Toledo
Eva Coscollà Grau

Vocals designats

María José Mira Veintimilla
Tatiana Sentamans Gómez
José Luis Cueto
Lola Bañón Castellón
Vicent Benet
Rosa María Castells
José Pedro Martínez García
Román de la Calle
Ester Pegueroles
Begoña Torres

Patrocinador principal

Ministerio de Cultura y Deporte

IVAM INSTITUT VALENCIÀ D'ART MODERN

Directora

Nuria Enguita

Directora Adjunta

Sonia Martínez

Gerent

Sergi Pérez

Subdirector de Comunicació i Xarxes Socials

Josep Grau

Comunicació

Ester Giner

Registre

Cristina Mulinas

Restauració

Maite Martínez

Exposicions

Carmen Marín

Gestió Econòmica

Carmen Monteagudo

Gestió Administrativa

Livia Pérez

Activitats

Mª Ángeles Valiente

Biblioteca

Eloísa García

Fotografia

Juan García Rosell

Tecnologies de la Informació i Comunicacions

Alberto Mata

Manteniment

Daniel Cámara

Muntatge

Yolanda Montañés

Seguretat i Neteja

José Ramón López

EXPOSICIÓ

Comissària i coordinadora: Sandra Moros

GUIA EXPOSICIÓ

Producció: IVAM Institut Valencià d'Art Modern,
València 2022

Disseny: Estudio Menta

Coordinació tècnica: Vicky Menor

Fotografia: Juan García, IVAM

Edició: Julia Castelló, Juli Jordà

Realització: Impressum

AGRAÏMENTS

Agraïm a Gabriel Cualladó Gutiérrez la seua ajuda,
generositat i suport.

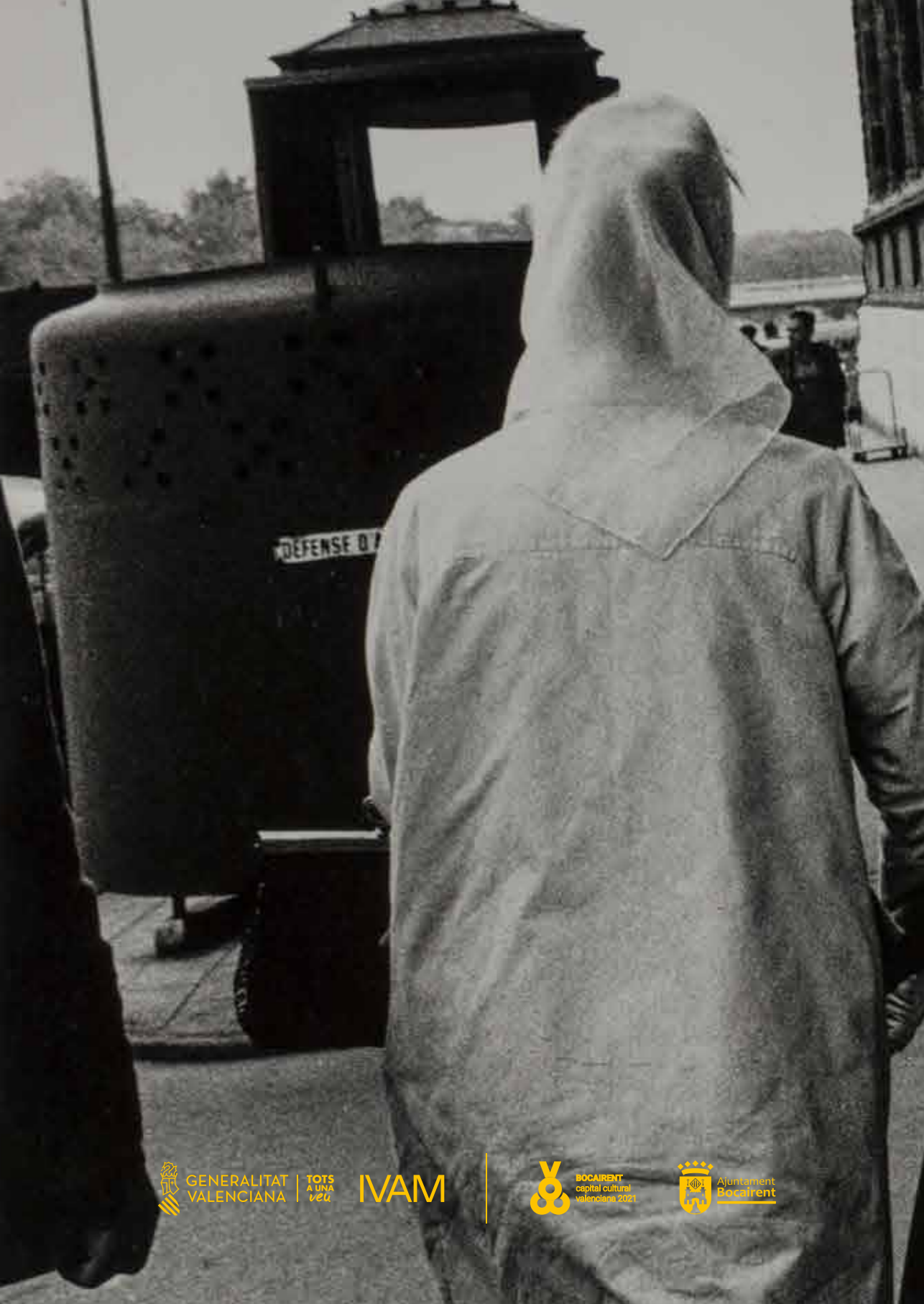
© de la present edició: IVAM Institut Valencià d'Art
Modern, València 2022

© dels textos: els seus autors i autores, València 2022

© de les fotografies: els seus autors, València 2022

© Gabriel Cualladó, València 2022

És rigorosament prohibit, sota les sancions establides per la llei,
reproduir, enregistrar o transmetre esta publicació, íntegrament o
parcialment, per qualsevol sistema de recuperació i per qualsevol
mitjà, siga mecànic, electrònic, magnètic, electroòptic, per fotocòpia
o qualsevol altre tipus de suport, sense l'autorització expressa de
l'IVAM Institut Valencià d'Art Modern i dels titulars del copyright.

GENERALITAT
VALENCIANA

TOTS
A UNA
VELL

IVAM

BOCAIRENT
capital cultural
valenciana 2021

Ajuntament
Bocairent